

Kulturstudiernas brott och broar

Johan Fornäs

Tema Q, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur

Linköpings universitet

*Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.*

Abstract

Kulturstudiernas etablering och spridning kan ses som ett svar på en bred samhällelig tendens till estetisering eller kulturalisering som satt kulturella aspekter i fokus inom en rad samhällsområden. Detta har ökat behovet av tvärvetenskapliga dialoger och kritiska analyser, där det transnationella fältet för cultural studies fått en förnyad aktualitet. Här antyds några samtida strömningar och kritiska dialoger i kulturforskningen och dess samspel mellan svenska traditioner och internationella cultural studies. Vad har "glokaliseringen" inneburit för hur man idag kan se på detta fält i förhållande till exempelvis den tidiga "Birminghamskolan" eller de angloamerikanska strömningarnas hegemoniska ställning? Vilka erfarenheter ligger bakom organiserandet av denna konferens och vari ligger utmaningarna idag?

Kulturstudiernas brott och broar

Det *brobyggande* fältet för kulturstudier har grundlagts som svar på en serie *brytningar* i samhällsutvecklingen. Kulturstudierna har genomfört flera *brott* mot hävdvunna akademiska traditioner men också knutit *band* mellan dem. Så har skett på alla håll runtom i världen där detta fält etablerats – så också i Sverige. En sådan ambition delar Sveriges nationella centrum för kulturstudier, Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (AC SIS), som sedan 2002 verkat med bas vid Linköpings universitets Norrköpingscampus. När ACSIS den 13-15 juni 2005 arrangerade landets första breda och öppna konferens på området var det för att inspirera till att både *bryta* stelbenta mönster och *överbrygga* improduktiva skiljelinjer. Sådana *klyftor* löper kors och tvärs i forskningslandskapet. ACSIS har med en rad verksamhetsformer föresatt sig att bryta upp dödlägen och utveckla länkar mellan olika *discipliner*, mellan *forskningsperspektiv*, mellan *universitetstyper* och mellan *svenska och utländska* miljöer. Jag ska här bidra med några reflektioner kring kritiska dialoger i svensk kulturforskning och internationella cultural studies.

Alla som ger sig in på kulturstudiernas fält möter där olika "*andra*". Där finns kollegor från *andra orter* där de intellektuella kartorna ser helt annorlunda ut. Det spelar till exempel roll om ens universitet är nordligt eller sydligt, perifert eller centralt placerat, rikt eller fattigt, stort eller litet, gammalt eller nytt, konservativt eller radikalt, disciplinärt eller interdisciplinärt inriktat. I några sammanhang kan kulturstudier verka obskyra, på andra ställen tycks de närmast ha inspirerat hela den lokala högskolestrukturen. Tillgången på tid, pengar och seminariemiljöer för kulturforskning skiftar. För några är Sverige en given ram, för andra överväger helt andra, transnationella identifikationer.

Där möter man också folk från *andra discipliner* och fakulteter. Medan samhällsvetare kan se kulturstudier som en väg till fördjupad texttolkning så kan humanister istället finna verktyg att sätta in texterna i sociala och historiska kontexter. I möten med *andra perspektiv* kan man börja ana att det inte finns en enda form för kulturstudier utan en rad inbördes högst olika grenar, där Frankfurt, Birmingham och cyberspace ömsom hyllas, ömsom problematiseras.

Man möter studier på helt *andra forskningsområden*, som rör frågor, material och metoder som helt skiljer sig från det vi är vana vid. Mellan den historiske källgranskaren och den etnografiske nutidsnomaden förestår ett komplicerat och tålmodigt översättningsarbete. Samtidigt kan till och med de missförstånd som oundvikligen uppstår visa sig uppenbara oanade kunskapsmöjligheter!

Här möter man vidare forskare med *andra kön, etniska och klassmässiga bakgrunder*, som har olika preferenser. I sammanhang som tar steg ut från disciplinernas strikta ordning blir inte minst mötena med *andra generationer* särskilt intrikata, då åldersstegen inte automatiskt överensstämmer med vare sig de karriärmässiga hierarkierna eller kunskapsnivån inom just detta fält. Man tvingas diskutera med folk med *andra maktpositioner* och använda både röst och öron med såväl oräddhet som ödmjukhet. Allt detta är med och bestämmer hur man själv talar och hur man tolkar varandra och fältet. Men samtidigt ges en möjlighet att försöka skapa möten där alla verkligen går i dialog med andras röster och gemensamt formar en mikrooffentlighet där deltagarna lyssnar och talar över gränser. Vissa likheter finns alltid, för att mötena alls ska uppstå – till exempel att alla ser sig som kulturforskare. Men det är *skillnaderna* som gör kommunikationen meningsfull. Kommunikation gör inte deltagarna lika men ger rum för flöden mellan dem.

Detta gäller i viss utsträckning *all forskning*. Att forska är liksom konstnärligt arbete en egendomlig blandning av ensamt slit med texter och täta samspel med andra. Kunskapsutvecklingen är i grunden *kollektiv*, inte bara i seminarierummen utan även genom att varje vetenskaplig text växer fram i ett inre brottande mellan röster. Här passar Michail Bachtins begrepp om *det dialogiska ordet* sällsynt bra in. Inom varje ämne pågår hela tiden samtal: dels traditionsbearbetande samtal mellan forskargenerationer och dels debatter mellan olika inriktningar. I *gränsområdena* mellan ämnen är sådana samtal ännu mer svårförutsägbara och mångstämmiga. Och för ett uttalat *kritiskt* fält blir växlingarna mellan kritiska gränsdragningar och överskridande möten än tätare.

Liksom Nietzsche, Foucault och Bourdieu tror jag att det finns ett mått av *maktvilja och kontrollbehov* bakom all intellektuell verksamhet. Ingen skulle troligen ge sig in i kulturstudier om de inte såg någon nytta med det och anade att det kunde ge vissa komparativa karriärfördelar. I varje samtal finns också oundvikliga moment av maktspel. Maktordningar är inte enbart yttre ramar av administrativ, ekonomisk eller annan institutionell makt som begränsar våra handlingars spelrum. De är också djupt inlagrade i människors identitetsformerande habitus – i inbördes sociala relationer och positioner, kulturella kommunikationsstilar, tankar, känslor och kroppsspråk.

Trots detta finns det ögonblick av gränsöverskridande interaktion där maktordningar reflexivt granskas och tillfälligt sätts ur spel. Michail Bachtin, Julia Kristeva och Jürgen Habermas hör till dem som betonat sådana aspekter. Människor rör sig genom olika offentligheter som i varierande grad möjliggör lek, njutning och gemensamt utforskande av oplöjd mark. Man tänker sig ofta att forskning handlar om att söka *svar* på givna frågor och genom klargörande modeller reducerar verklighetens oöverskådlighet. Men det är lika viktigt med en *nyfikenhet* som formulerar nya *frågor*, slår hål på förmenta självklarheter och öppnar oceaner av komplexitet i den vardag som annars kan uppfattas som platt banal.

Ernst Bloch talade en gång om marxismens *värmeström* och dess *köldström*. Å ena sidan det utopiska tänkandets heta källflöden, å andra sidan den uppfriskande ideologikritikens iskalla svalka. Paul Ricoeur har på liknande sätt skilt mellan *förståelsens* och *misstankens* hermeneutik: å ena sidan den traditionshermeneutik som vill reproducera texters intenderade meningsstrukturer och å andra sidan de olika former av kritisk läsning som stryker historien mothårs och söker avslöja dess dolda skevheter. Ricoeurs *kritiska hermeneutik* bygger *spiraler* av förståelse och förklaring, närhet och distans. Just genom *distanserande kritik* fördjupas den förståelse som inte behöver betyda enighet. Och omvänt blir endast den kritik verkligt

drabbande som först grundligt förstår det som kritiseras. Utifrån en sådan kunskapssyn bör kulturstudierna inte gå någon ljum medelväg utan fyllas av frimodiga växlingar mellan analytiska distinktioner och gränskorsande synteser, osentimental kritik och lyssnande samtal.

Grupper, skolor, fält

Tillåt mig en personlig utveckling. Jag är uppväxt på Lunnevals folkhögskola i Östergötland, där jag tidigt mötte en akademisk kunskapsmiljö som modigt klev över gränser mellan estetik, vetenskap och folkbildning. Därför tyckte jag att det var roligt när Handel K. Wright för några år sedan nämnde de nordiska folkhögskolorna som en förelöpare till cultural studies, med sin alternativa sfär för utforskande av samhälleliga och kulturella fenomen. Jag har sedan som vuxen rört mig mellan fyra universitet – Lund, Göteborg, Stockholm och Linköping. Min fil.kand. är i matematik, logik och teoretisk filosofi, min doktosexamen i musikvetenskap, jag har haft en forskartjänst i ungdomskultur, varit lektor och professor i medie- och kommunikationsvetenskap, och nu ankrat vid Tema Q (kultur och samhälle) här i Norrköping, med inriktning på kulturstudier och medierad kultur. Tematiskt har min forskning rört populärmusik, ungdomskultur, alternativrörelser, mediekonsumtion och digitala medier. Denna nomadism mellan orter och ämnen är en av de olika akademiska identiteter som återfinns inom kulturstudiefältet. Andra har istället en fast förankring i ett ämne och/eller ett universitet, men ändå – eller kanske just därför – ett behov av att utveckla livgivande kontaktytor utåt.

För mig blev kulturstudier ett begrepp vid slutet av sjuttioalet, tack vare Donald Broady och hans krets kring redaktionen för Kritisk utbildningstidskrift *KRUT*. Som många andra fick jag då upp ögonen för vad som rörde sig vid Centre for Contemporary Cultural Studies i Birmingham, och det var särskilt ungdomskulturforskningen som uppmärksammades. På den tiden upplevdes cultural studies som en helt geografiskt bunden riktning: vi talade om Birminghamskolan på liknande sätt som man talade om Frankfurtskolan, Pragskolan eller Chicagoskolan. Längre var cultural studies för mig också något att kritisera eller inspireras av men knappast att identifiera sig med. Utvecklingen av cultural studies från några individer och deras verk till en löst sammanhållen grupp i Birmingham och därefter till en identifierbar tankeskola krävde både en textlig produktivitet och ett socialt fotarbete där man upprättade en sorts lokal mikrooffentlighet runt arbetsgrupper, stencilerade skrifter, kurser och antologier. Inspiration från och levande kontakter med utomakademisk folkbildning och politiska alternativrörelser bidrog till vitaliteten.

Ann Gray ska på Routledge ge ut två volymer med omtryck av alla arbetspapper från 1970-talets CCCS i Birmingham. Jag har där ombetts skriva en inledning till några av dem. Att läsa dessa working papers idag är en hisnande känsla. De visar sammantaget hur en lokal forskarmiljö upprätthålls och så småningom bildar utgångspunkten för ett nytt transnationellt fält. Några papers känns som föråldrade och ganska osjälvständiga rapporter. Men andra har en slående vitalitet – de läser vildsint samman texter från vitt skilda håll och utvecklar modiga perspektiv och modeller som endast delvis har tömt ut sin kraft än idag. Betänk att det handlade om studenter och doktorander som fick sin kraft från det kollektiva sammanhang som bejakade deras förmåga att tänka nytt. Tänk om fler utbildningsenheter kunde fungera lika banbrytande!

Under det senaste kvartsseket har cultural studies utvecklats flera steg vidare och genom en kombination av inre dynamik, global spridning och hybridisering kommit att fungera mer som ett relativt öppet fält än som en bestämd teoretisk riktning. Här avses inte primärt något *kampfält* i en mer strikt Bourdieusk mening, då kulturstudierna knappast har den grad av autonomi och intern polär struktur som då erfordras. Istället använder jag här ordet "fält" som beteckning på en relativt öppen yta med förvisso en rad korsande motsättningar och även strider, men framförallt ett *odlingsfält* och *korsningsfält* där blandningar mellan interagerande impulser ger upphov till en tillväxt av nya idéer. I ett sådant tvärvetenskapligt gränsland är det

lättare att göra sig hemmastadd och ta plats på egna villkor, trots att man kan vara oenig med en hel del av det som kännetecknar vissa brittiska och angloamerikanska strömningar inom fältet.

Fält föds och dör. Några sjunker tillbaka efter att ha gjort några etablerade ämnen alerta för de frågor fälten aktualiserat. Andra institutionaliseras till egna discipliner, som exempelvis medie- och kommunikationsvetenskap. De som har överlevnadskraft måste fylla flera krav. De måste av omgivningen ges och behålla en egen plats i utrymmet mellan andra grupperingar. De måste förmå att gripa tag i brännande samtidsfrågor som behåller sin aktualitet. De måste kunna innefatta fruktbara teorimöten och tolkningskonflikter som tillför nya insikter genom intellektuellt bricolage. De måste kunna organisera socialt givande utbyten. Och de måste bäras upp av individer och miljöer med administrativ skicklighet. Det är höga och svåra krav – och så brukar varken enheter eller fält heller ha evigt liv.

Institutionalisering och synlighet

Fält är alltid institutionaliserade på något sätt, även om de inte behöver institutionaliseras just i den akademiska disciplinens eller universitetsinstitutionens former. Det är sant att kulturstudier i växande grad har institutionaliserats, men institutionalisering innebär inte nödvändigtvis disciplinering. Jag ser inga klara tecken på att kulturstudierna är på väg ditåt, utan snarare att det är gränsfältskaraktären som stärks genom den typ av institutionaliseringar som uppstått. Det finns i den globaliserande spridningen en dialektisk samverkan mellan integrering och differentiering som gör att resultatet blir en växande heterogenitet men inte nödvändigtvis något fragmenterande sönderfall. På sina håll framträder cultural studies som ett eget ämne, men oftare som ett öppet tvärvetenskapligt fält, med nätverk och föreningar, utbildningsprogram och centrumbildningar, tidskrifter och antologier. Internationellt finns en serie *tidskrifter: Cultural Studies, International Journal of Cultural Studies, European Journal of Cultural Studies* och *Inter-Asia Cultural Studies, Topia, Pacific* m.fl. Där finns *föreningen* Association for Cultural Studies (ACS) med drygt 500 medlemmar över hela jorden. Där finns sedan mitten av nittioalet de internationella *konferenserna* Crossroads in Cultural Studies som varje jämn år mobiliserar närmare 1000 personer, och omkring den 20 juli 2006 äger rum för sjätte gången i Istanbul. Regionalt finns det starka organisationer och rörelser ibland annat Ostasien och Latinamerika. På det nordiska planet har Finland sedan länge en forskarförening med regelbundna konferenser och därtill det pigga förlaget Osuuskunta Vastapaino som ger ut både översättningar och finska verk. I Danmark driver Anne Scott Sørensen m.fl. ett nationellt nätverk med årliga konferenser.

Sverige brukar i andra sammanhang vara tidigt med nationell organisering, som en spegel-effekt av den centralistiska nationalstaten. Men det gäller inte detta område. Visst finns här många förnämliga aktiviteter på flera håll i landet. Det finns kurser om någon form av tvärvetenskapliga kulturstudier eller cultural studies vid de flesta universitet, ibland vid språkäm-nena, andra gånger bland etnologer eller sociologer. På några håll finns centrumbildningar, bland annat har Växjö haft en sådan, och särskilt i Göteborg finns det en väldigt stark och ledande verksamhet vid Forum för studier af samtidskulturen FSSK och Centrum för kulturstudier. Där har man också producerat en imponerande mängd antologier med tonvikt på studier av samtidskultur, identitet och sociala frågor. Umeåetnologerna driver tidskriften *Kultu-rella perspektiv*, och visst dyker enstaka artiklar upp i ämnestidskrifter och förlagskataloger, men det är ändå ont om profilerade svenska publiceringsmöjligheter på detta område.

Jag ser en viss fördel i att området i Sverige inte stramats upp i disciplinära former. Där så skett, främst i anglosaxiska länder, anas ganska snabbt en problematik med viss stagnation och slutenhet. Där tvingas man ofta välja mellan att höra hemma i cultural studies *eller* i något annat ämne. För mig är det tvärtom viktigt att kunna vara *både och*, vilket kräver öppnare organisationsformer. Men en *något* starkare grad av tvärsgående kommunikation skulle ändå

behövas. Ett brett samlande forum och nätverk har t.ex. först på ACSIS-konferensen i juni 2005 formerats i Sverige.

Trist nog är svenska forskare förvånansvärt osynliga i internationella sammanhang. Föreningen ACS har fram till 2005 bara haft en handfull svenska medlemmar, och fler har heller inte deltagit i Crossroadskonferenserna. Några enskilda namn citeras utomlands, men det i övrigt glesa deltagandet i det globala kulturstudiefältets mötesplatser antyder en något provinsiell brist på utblick, nyfiken kommunikationsvilja eller kanske självförtroende. Den stora tillströmningen till Norrköpingskonferensen 2005 var mot denna bakgrund ett imponerande och hoppingivande språng framåt. Det som där kom till ytan försvarar utan vidare sin plats även på en internationell arena. Svenska kulturstudier har massor att bidra med som skulle höja kvaliteten och föra fältet framåt. En knapp futtig procents svenskar i ACS och på Crossroads är på tok för lite. Att gå ut i världen och bidra till de intellektuella globaliseringsprocesserna har Sveriges kulturforskare allt att vinna på.

Allt det här var ett skäl till att ACSIS först koncipierades vid mitten av 1990-talet. Efter några workshops och utredningar som fått stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet HSFR och Riskbankens Jubileumsfond kunde ACSIS inrättas 2002 som fristående nationellt centrum knutet till Linköpings universitet, med syfte att stärka och utveckla tvärvetenskapliga kulturstudier, öka samverkan mellan ämnen och universitetsorter, och berika de internationella utbytena med det transnationella fältet för cultural studies. ACSIS fick en nationell styrelse med en ledamot föreslagen av rektor för varje universitet, och söker på alla möjliga vis samarbeta med forskargrupper och centra vid de andra universiteten. 2003 kom en rad verksamheter igång, med medel från Linköpings universitet och lokalstöd från Norrköpings kommun. Vi ordnade seminarier och workshops, bjöd in postdokstipendiater och gästprofessorer, startade en webbplats och en e-postlista, och planerade olika typer av forsknings-samarbeten. Med stöd av Vetenskapsrådet och Riksbankens Jubileumsfond blev konferensen 2005 ett genombrott och ett stort kliv framåt. Där framträdde svenska kulturstudier i tydligare profil, formulerade sina agendor och formerade sina nätverk. Så har ett nytt kapitel öppnats.

Det möter strukturella hinder att etablera denna typ av korsväg som överskrider gränser såväl mellan universitet som mellan discipliner. Det är lätt att då också hamna mellan stolarna. Lokalt kan varje universitet tänka sig att stödja vissa fakultetsöverskridande samverkanscentraler. Och nationellt kan man få stöd för disciplinärt baserade ämneskonferenser eller arrangemang inom något politiskt prioriterat specifikt forskningsområde. Men att göra bägge sakerna på en gång stöter på patrull i dessa tider av ökad konkurrens mellan universiteten och när de nationella forskningsfinansiärerna är bundna till disciplinära murbyggen.

Transnationella korsvägar

Kulturstudier bedrivs vid alla universitet och högskolor. Min egen väg gick alltså via populär-musikstudier, ungdomskulturforskning och medieforskning. Andra viktiga inspel har kommit från etnologer och antropologer, från kultursociologer och kulturhistoriker inom en rad samhällsvetenskapliga och estetiska discipliner. Feminister och postkoloniala etnicitetsforskare har varit betydelsefulla, liksom utbildningsstudier, STS och andra gränsområden. De texter som samlats i denna bok ger en aktuell karta över fältet. Skiftande beteckningar har använts: *kulturvetenskaper* är väl snarare samlingsbeteckningen på det mesta av humaniora och samhällsvetenskap, men *kulturforskning* har både använts ungefär lika brett och som översättning av engelskans cultural studies – så bland annat av Thomas Johansson, Ove Sernhede och Mats Trondman i inledningen till antologin *Samtidskultur* (1999). Särskilt bland etnologer och antropologer är *kulturanalys* en term som främst betonar en uppsättning metodologier. Vill man specifikt betona en mer avgränsat anglosaxisk forskningstradition passar nog den engelska termen *cultural studies*. Men om nu fältet har ett eget liv även här uppe i vår höga nord så känns det konstigt att inte använda ett svenskt namn. Ingen term är perfekt, men jag ser inte

längre några tungt vägande skäl mot ordet *kulturstudier*, som i ACSIS alla verksamheter är rubriken för den kritiska och tvärvetenskapliga kulturforskning som har en rad olika riktningar, med brittiska cultural studies som en central strömning.

Dessa brittiska cultural studies formerades från slutet av 1950-talet, först med individuella verk som Richard Hoggarts *The Uses of Literacy* (1957) och Raymond Williams *Culture and Society* (1958), via bildandet av CCCS i Birmingham 1964 och dess livaktiga arbetsgrupper på 1970-talet. Tysken Rolf Lindner har visat hur detta var ett generationsspecifikt svar på de utmaningar som en värld i omvandling ställde kritiska intellektuella inför. Nya klasskikt, kvinnor och invandrare från kolonierna trädde fram som utmanare på den akademiska arenan. Det fanns tydliga homologier (samstämmigheter) mellan dessa unga intellektuellas livsform och deras tankeform. De förde fram behovet av ett seriöst studium av arbetarkulturen och kvinnors kulturformer, mediekultur och populärkultur, ungdomskulturer och invandrarkulturer. Så gav cultural studies röst åt "the inside outsider", som rörde sig i gränsområdena mellan teoridebatt, populärkultur och politiska motrörelser. Kritiken av akademisk inskränkthet ledde till innovativa experiment med nya former av utbildning och forskning, som överskred stela gränser mellan ämnen och mellan teori och praktik. Unga gränsforskare var ofta uppmärksamma på sin position i det akademiska fältet och bidrog därför med starkare kritisk-politiska perspektiv och med en reflexiv självtematisering. Därigenom förnyade de kulturforskningen som helhet, i en period när tolkning, nätverk och reflexivitet blivit allt mer nödvändiga. Så bidrog cultural studies till kulturforskningens modernisering, som svar på en generell kulturalisering, kommunikativitet och kritisk omprövning av vetenskapliga traditioner. Från marginalpositionen kunde företrädare för cultural studies konstruera vad Tony Bennett beskrivit som en transdisciplinär utväxlingsplats med på en gång kritisk, reflexiv och brobyggande funktion, som erbjuder ett användbart gränssnitt för fruktbara dialoger mellan disciplinerna men också mellan andra tvärvetenskapliga forskningsområden såsom feministisk och postkolonial teori, STS (Science and Technology Studies), kritisk teori och kultursociologi.

På liknande sätt föds svenska kulturforskarens intresse för kulturstudiernas mötesplatser ur en serie utmaningar mot vårt lands traditionella discipliners kulturförståelse. Nya forskningsfrågor och universitetsvillkor kräver föränderliga och öppna kopplingsplatser som inte ersätter ämnena men står i dialektisk spänningsrelation av komplement och kritik. Det handlar om ett slags brobyggande brott som bryter upp improduktiv isolering. Så pockar till exempel hybridgenrens intertextuella och mediala diskurser på estetiska analyser där konventionella estetiska ämnen alltför stelt låst in sig i mediedefinierade ramar, och det gäller tyvärr även mycket medieforskning som också ägnat sig åt en medieform i taget. Intersektionella korsningar mellan olika interfererande identitetsordningar kräver motsvarande samverkan mellan klass-, etnicitets-, generations-, genus- och sexualitetsforskare. Kulturstudierna har likaså insisterat på vikten av såväl kontextualiserande textläsningar som insikter om de symboliska uttryckens betydelse i samhälleliga processer, vilket framtvingar möten mellan humanister och samhällsvetare.

Kulturstudier svarar på krisfenomen i kulturen och kulturforskningen. Yngre och kritiska forskare attraheras av sådana fält, men även framsynta seniorer inser värdet av en förnyande pådrivare som bearbetar förstelnade ämnesgränser. Det talas till exempel idag om en kris för humaniora, där bristen på nytänkande samverkansförmåga hör till sjukdomsdiagnosen. Det talas samtidigt om en ökad betydelse för kulturella aspekter i det senmoderna samhället. Det gäller i ekonomers retorik om upplevelseproduktion, betonandet av kulturella faktorer i regional planering, diskursen om politikens estetisering, identitetspolitikens tonvikt på mening och kulturmönster, de nya mediernas hybridformer av infotainment och mycket annat. Talet om *kulturalisering* eller *estetisering* kan samtidigt vara ett led i vår egen strävan att legitimera kulturforskningen. Om kulturen och estetikens betydelse måste den ju utforskas mera, och då behövs kulturstudier av alla de slag. Estetiseringstemat kan ses som en utlöpare av en

sedan åtskilliga decennier omtalad ”*kulturell vändning*” som inom många vetenskaper sätter frågor om utformning, mening och identitet på dagordningen. Inom historie- och samhällsvetenskaperna lyfts symboliska sidor av verkligheten fram som centrala för förståelsen av sociala förändringar. Samtidigt upplever kulturforskningen inte precis någon särskild boom. Även om studenter har ett gott öga till medier och kultur så gäller det knappast forskningspropositionerna. Det finns gott om diagnoser om kulturens växande roll, men hur ser verkligheten ut? Här kan kulturstudier kritiskt-reflexivt granska kulturella aspekters förändrade roll i moderna diskurser, och ge historiskt perspektiv åt närsynta samtidsföreställningar.

Idag är kulturstudier alltså ett transnationellt, ja globalt fält. Många olika lokala historier möts på denna åker, men den anglocentriska har en tydlig hegemoni, och det med viss rätt. Där har utvecklats inflytelserika insikter och bidrag som de facto har genererat fältet som just ett gemensamt övergripande fält. Ändå finns det skäl att betona det brott som globaliseringen inneburit, och som gjort det möjligt att hävda en rad skilda genealogier som legitima. Dit hör de många svenska och nordiska traditionerna för kulturforskning, som skulle kunna bli verkligt betydelsefulla för den som har mod att göra bruk av sitt eget förstånd och träda ut ur sin självförvållade isolering (för att travestera Immanuel Kant).

Roland Robertsons term ”*glokalisering*” förefaller här ovanligt passande. Fältet har blivit mer heterogent och dynamiskt, och kan inte längre definieras som en skolbildning med en fast kärna. Det hålls samman av dels ett nätverk av institutionella resurser (föreningar, konferenser, publikationer och program av skilda slag), dels en uppsättning primära forskningsfrågor som betonar tolkningsperspektiv på symboliska former, tvärvetenskapliga dialoger och kritisk reflexivitet. Här handlar det inte om något grundmurat teoribygge utan snarare om en förhandlingsbar och ”segt föränderlig” konstellation av teorier med skiftande rötter och rutter. Som i alla fält finns här olika inbördes stridande positioner men samtidigt några grundbegrepp som man för ögonblicket finner det värt att strida om, däribland mening, makt och identitet.

Man kan få syn på ett fält genom att granska dess inre huvudpolar men också genom att undersöka dess gränssytor utåt: vilka dialoger det engagerar sig i och hur det uppfattas utifrån. Där är det viktigt att inse att fält ser olika ut från olika håll. De är internt heterogena, polycentriska och med otaliga gränssytor utåt. För en sociolog eller statsvetare utmärker sig kulturstudier genom att ta meningsskapande tolkningar av symboliska former på allvar och hävda den kulturella offentlighetens samhälleliga betydelse. För en litteratur- eller konstvetare framträder istället den politiserande kontextualiseringen som sätter in enskilda verk, stilar och genrer i sociala sammanhang. För en historiker är det kanske samtidsorienteringen som sticker i ögonen. Samma fält ser olika ut beroende på varifrån det observeras, vilket ger upphov till en hel del missförstånd och reduktionistisk kritik som sätter upp stereotypiserande dikotomier mellan kulturstudier och den egna disciplinen, så som bland andra Terry Eagleton och andra gjort. Visst kan det ligga mycket i sådana uppställningar, men liksom andra stereotypiserande dikotomier tenderar de samtidigt att överdriva polariteterna och missa den interna differentieringen i vardera lägret. Där finns en likhet med de dikotomiseringar som Stuart Hall har analyserat beträffande ras och etnicitet.

Var och en har sin egen väg genom ett fält. Det spelar roll varifrån man kommer, vilka man passerar och vart man är på väg. Så finns det också mångfaldiga sätt att förstå fältet självt. Beroende på utikispunkten betonar man skiftande rötter och rutter i dess utveckling. I konferensen och denna bok definieras och uttolkas därför kulturstudier på en rad olika sätt, och det är i samspelet mellan dessa forskares synsätt – och kulturstudiernas fienders föreställningar – som fältet konstituerar sig.

Öppna, blanda, avancera!

Svensk kulturforskning sägs ibland vara i kris. Många av dess kristecken pekar mot en besvärande inskränkthet, i flera avseenden. Men det faktum att den börjar uppmärksammas i bred

debatt banar samtidigt en tvåfilig väg ut ur den förlamande självbegränsningen. Dess ena fil bryter olika former av *geografisk* slutenhet, den andra korsar de *disciplinära* gränserna. Bristen på rättvisa, rörlighet och internationalisering bottnar alla i ett inåtvänt värnande om den egna institutionen. Kronisk brist på statliga forskningsmedel tvingar fram ett välmenande omhändertagande av egna doktorander, vilket samtidigt skapar en hämmande lokal inskränkt-het. Det finns inom vissa ämnen och orter exempel på allvarligt *jävsmissbruk* som dock knappast är begränsat till humaniora. Humanistkakans litenhet bäddar därtill också för instängande internrekrytering till tjänster på alla nivåer. Där finns en *rädsla för rörlighet*; en bristande cirkulation som leder till vetenskaplig förstelning. Varje enhet värnar om sitt och stänger dörren till de samarbeten och den kritiska dialog som ger nytänkande. Dit bidrar också en bieffekt av statens ansträngningar att bland annat genom anslagssystem tvinga universiteten att profilera sig i inbördes tävlan. Det tvingar fram en troligen nödvändig nationell arbetsfördelning, men för att inte ytterligare späda på inskränktheten behöver den påtvingna konkurrensen mellan universitet balanseras av flöden och bryggor mellan dem, i form av samverkan och utbyten.

Bristen på *internationalisering* är ännu en aspekt av den geografiska inskränktheten. Här spelar en svensk tradition av självtillräckligt utanförskap i Europa in, byggd på minnen av svunnet stormaktsvälde och neutralitetspolitik, men med olyckliga följder för vårt sätt att möta dagens transnationella flöden. Internationaliseringsstöd behövs i flera olika former: stöd till översättningar och språkgranskning, utlandsvistelser och gästforskarbesök, konferenser, nätverkande och gränsöverskridande forskningssamverkan. Flera ämnen behöver också knyta an till transnationella idéströmningar för att bryta sig ur all provinsiell närsynhet.

En framgångsrik internationalisering kräver dock också att nya jämförelsekriterier utvecklas som inte slaviskt övertar naturvetarnas och medicinarnas kriterier på excellens, och det av flera skäl. (a) Web of Science och andra bibliometriska mätinstrument bygger på ett urval av tidskrifter som systematiskt missgynnar humanistiska såväl som icke-amerikanska tidskrifter, liksom alla andra språkområden än engelskan. Här borde alla ämnesområden och alla språk behandlas likvärdigt. Kulturorienterade tidskrifter måste räknas med på allvar, och nordiska, tyska eller arabiska publiceringar bör räknas lika högt som amerikanska. (b) För humanister och många samhällsvetare är tidskriften relativt mindre viktig än boken. Superkända kulturforskare syns knappast på dessa listor eftersom deras främsta verk är monografier. (c) Naturvetare publicerar regelmässigt artiklar med ett stort antal författare, vilket ger dem mångdubbelt högre citeringssiffror utan att det alls motsvarar vare sig författarinsatser eller kändhetsgrad.

Tro mig, jag har kollat! Namn som Hannah Arendt, Pierre Bourdieu, Jürgen Habermas, Julia Kristeva och Paul Ricoeur har en bråkdel av de siffror som horder av svenska naturvetare kan skryta med i internationella bibliometriska jämförelser. Dussintals medicinare och tekniker vid AstraZeneca, Karolinska Institutet och andra svenska institutioner har i Web of Science mer än dubbelt så höga siffror som de nyssnämnda kulturforskarna, trots att de bara publicerat någon enda bok vardera, och knappast ens finns representerade vid svenska bibliotek. Detta för att de har placerat mängder av artiklar i just de amerikanska tidskrifter som Web of Science bevakar, och mestadels med uppemot ett femtontal författare till varje artikel. Det vore absurt att tro att de därmed förtjänar att vinna dragkampen om internationell excellens.

Detta visar att man måste använda alla sådana databaser med varsamhet. Det behöver utvecklas bättre sätt att bedöma internationell excellens, utan vare sig anglocentrisk eller naturvetenskaplig favorisering. Först när det utvecklats metoder som verkligen passar också för kulturvetenskaperna går det att finna vägar till rimliga jämförelser tvärsöver fakultetsgränserna. Det behöver också göras kvalitativt, exempelvis genom att från fall till fall se hur svenska forskare knyter an – och bidrar – till aktuella internationella diskussioner och deltar i olika typer av nätverk.

Denna reservation hindrar inte att det samtidigt särskilt i flera humanistiska discipliner verkligen finns en trångsynt nationalism som skapar svenska reservat. Det är dags att öppna dörrarna ut mot världen. Mot den geografiska inskränktheten blir därför receptet att bygga broar till samverkan och utbyten mellan svenska och utländska universitet.

Den andra vägfilen leder bort ur en tematisk och disciplinär inskränkthet. De retoriska satsningarna på tvärvetenskap är oftast mer ord än handling. Många i samhället inser att gamla disciplingränser behöver korsas och ruckas på för att förstå nya och gränsöverskridande fenomen. Exempelvis är gränserna mellan de estetiska ämnena baserade på en uppdelning mellan medieformer som förlorat sin självklarhet med den digitala tekniken. Och hur ska man kunna förstå sprängkraften i globaliseringens kulturmöten utan att arbeta samman psykologiska, sociala, kulturella, politiska och ekonomiska perspektiv på korsningarna mellan klasser, generationer, kön och etniska tillhörigheter? Disciplinerna behöver förnyas genom inbördes länkning och interaktion, samt genom nyskapande kritik i överskridande fält av skilda slag. Kulturstudierna erbjuder här det tydligaste förnyande exemplet, som moderniserar och vitaliserar forskningen genom att tillskapa mötesplatser över gränser, kritiskt ta itu med grundvalsproblemen och modigt närma sig aktuella konfliktfrågor. De riktar blicken mot nya fenomen som ses i historiska perspektiv; mot låga fenomen som tas på fullaste allvar; och mot komplexa fenomen som kräver tvärvetenskapliga angreppssätt. Det växande intresset för kulturstudier på svenska är ett kristecken i ordets bägge betydelser: ett symptom på begränsningar i den akademiska miljön och ett hoppfullt löfte om nytänkande.

Men murarnas kraft är stor, och bryter tyvärr udden av många djärva nysatsningar. Gång på gång talar man varmt till tvärvetenskaplighetens lov, men sedan återupprättas disciplinintrotten av forskningsrådets beredningsgrupper och stiftelsernas sakkunniga. Så hyllas tvärvetenskap i ord men motverkas i handling. Humaniora har ett underskott på kollektiva projekt och samverkan över gränser. Bland forskarna själva bottnar det i en seglivad romantisk individualism som har en konservativ variant i form av det upphöjda geniet och en radikal form i den kritiske ensamvargen. Institutionellt befästs den disciplinerande ämnesfetisismen genom organisationsformerna i både fakulteter och råd, som motverkar nydanande konstellationer och cementerar murarna.

Ändå visar kulturvetenskapernas klassiker hur det är mötena mellan traditioner som leder till verkligt nyskapande insikter. Se bara på Arendt, Bourdieu, Habermas, Kristeva och Ricoeur igen! Svårigheten att placera in någon av dem i en bestämd disciplin antyder att snarare än att troget skriva in sig i en enskild ämnestradition var det sätten att produktivt tänka samman idéer från flera håll som gjorde deras verk banbrytande.

Bristen på forskningsutrymme i akademiska tjänster är en allmän svaghet i den svenska modellen, som leder till att uppemot en tredjedel av den totala arbetsmängden slösas bort på att skriva och bedöma ansökningar istället för att bedriva forskning. Särskilt humaniora har på sistone haft svårigheter att försvara sitt existensberättigande. Det är något av en paradox att samtidigt som kulturens roll i samhället anses växa så krymper utrymmet för kulturforskning. Regionplanering och exportindustri talar om upplevelseproduktion och designsatsningar som räddning för arbetslöshetsbygder, och integrationens växande konflikter reser identitetspolitiska frågor om migration och minoritetsrättigheter. All denna "*kulturalisering*" borde ställa kulturforskningen högt på dagordningen. Men tvärtom tycks dennas soliditet devalveras på den forskningspolitiska arenan, efter några årtionden av kulturell vändning inom många vetenskapsområden. Kulturaliseringen utmanar även humanioras traditioner och ställer nya krav på öppningar och blandningar, för att den historiska chansen till utveckling ska kunna tas tillvara.

Forskare behöver utarbeta starkare argument för kulturstudier, och då räcker det inte att hänvisa till den lokala institutionens eller det etablerade ämnets auktoritet. Öppnandets och blandandets dubbelfiliga väg ger möjligheter för humaniora att arbeta sig ur sin vetenskapliga

och samhälleliga legitimitetskris. Där behövs samarbeten över gränser, både mellan universitet, utåt i världen, och mellan ämnen. Så kan humanioras kris inspirera till att gå framåt genom att öppna de dörrar som ställts på glänt.

Frontlinjer

Låt mig till sist lyfta fram en fråga som jag personligen just nu finner spännande. Den rör ett omfattande komplex av teoretiska diskussioner som provocerats fram av teoretiker som Foucault, Deleuze, Haraway, Latour, Hayles, Maffesoli, Kittler och Grossberg. Många med mig tänker sig kulturstudier som undersökningar av samspel mellan mening, identitet och makt. Vad detta konkret innebär skiftar, och det finns även inom cultural studies de som radikalt ifrågasätter själva dessa grundbegrepp. Själv rör jag mig med ett kritiskt-hermeneutiskt tänkande som utvecklar en flerskiktad förståelse av dem, bland annat i min teoretiska bok *Cultural Theory and Late Modernity* från 1995 eller i tillämpning i 2004 års *Moderna människor* och de böcker som under de gångna åren publicerats från det av Walter Benjamin influerade Passageprojektet. Att detta är ett ganska starkt svensk paradigm visas bland annat av den tidigare i våras utkomna antologin *Text och existens*. Men det finns en livaktig ”posthumanistisk” antihermeneutik som reser utmanande frågor till sådana som mig. De ifrågasätter om kulturstudier alls ska tolka och söka mening, om människor alls kan sägas utveckla identiteter, och om den kritiska teorins former av kritik alls duger något till. Sådana fundamentala frågor är viktiga att arbeta sig igenom, för de rör grundläggande aspekter av vad kultur och kulturstudier överhuvudtaget handlar om.

Detta handlar inte om någon enkel polaritet med två antitetiska läger, utan snarare om en serie delvis överlappande men delvis också inbördes motstridiga diskussionsfronter, som rört vart och ett av kulturstudiernas tre ben (eller k:n).

1. **Mening och kultur.** Vilken roll har texttolkandet? Vilka texter ska tolkas (högt/lågt etc.)? Hur ska texter balanseras mot institutionella och sociala kontexter? Hit kan räknas diskussionen om huruvida kulturstudier söker meningskonstruktioner genom tolkning av texter i vid mening, eller om det istället handlar om att uppsåra materiella effekter av interaktioner mellan element i någon form av struktur. Det är delvis en omformulering av det sena sextiotalets diskussion mellan hermeneutik och strukturalism. Andra debatter kring meningsbenet har rört frågan om högt och lågt: kan och bör man främst studera konst och/eller populärkultur? Somliga kritiserar tidigare kulturstudier för en alltför ensidig fokusering av populära medieformer, vilket kan riskera att fetischera det låga och bortse från dess inlagring i samhälleliga institutioner av olika slag. Samtidigt kvarstår gentemot traditionella estetiska ämnen poängen i att försöka vidga studiefältet bort från de kanoniserade verken. En tredje underfront rör relationen mellan text och kontext. Efter åttiotalets post-strukturalistiska dekonstruktionsväg har det under nittiotalet förekommit en backlash mot textanalys och en strävan till etnografi, levd erfarenhet och politisk-ekonomiska institutionsanalyser. Även här finns det en risk att spola ut barnet med badvattnet, eftersom kulturstudierna samtidigt behöver en förmåga att ge sig i kast med komplext intermediala uttryck.
2. **Identitet och kommunikation.** Är begreppen subjekt och identitet alls användbara i en värld av cyborger, aktanter och nätverk? Vilken maktbalans råder mellan aktörer och strukturer när det handlar om makt, motstånd och förändring? Hur kan de inbördes spänningarna mellan identitetsdimensioner hanteras i en intersektionell forskningspraxis? Inom STS och cyberfeminism har det utvecklats en sorts ”posthumanistisk” kritik av begrepp som subjekt och identitet. Den är förknippad med utomakademiska utmaningar från djurrättsaktivister och andra rörelser, men kan i en annan riktning också relateras till an-

tingen postkoloniala eller mer eller mindre religiöst fundamentalistiska angrepp på västerländska föreställningar om den autonoma individen. Inom cultural studies rör detta även de tidigare debatterna mellan olika "postmodernistiska" positioner, där några kraftigt betonade individuella aktörers handlingsfrihet, medan andra tvärtom såg människan som helt determinerad av sociala eller symboliska strukturer. Habermas teori om system och livsvärld, Bourdieus fält/habitus-teori, Giddens aktör/struktur-dialektik och Judith Butlers teori om performativitet utgör olika sätt att hantera detta dilemma. En annan subfront inom samma område har uppstått i kölvattnet på intersektionalitetsresonemangens försök att föra samman identitetsdimensioner som tidigare ofta betraktades åtskilda, men som samtidigt givit upphov till söndrande strider mellan företrädare för olika sådana dimensioner, där särskilt genus och sexualitet har brutits mot postkoloniala kritikers tonvikt på etnicitet.

3. **Makt och kritik.** Kulturstudier vill vanligen vara kritiska, men mot vad – och för vad? Innebär kritiken att forskningen ska förvandlas till politik eller ska tvärtom forskningens autonomi försvaras som kritikens grundval? Hur pass "revolutionär" kan kritiken vara utan att hamna i orealistiskt drömmeri eller våldsdyrkan? Hur samspelar kritik med tradition – och med själva kritikens traditionslinjer? Ska kritik utvecklas "immanent" ur en tolkande analys av motsättningarna inom rådande ordningar, eller "externalistiskt" genom att uppfinna en arkimedisk punkt som står utanför hela det moderna tänkandet och samhällsordningen? Även här bryts olika synsätt mot varandra när det gäller att specificera vilken sorts kritik som har företräde, mot vad och för vad. Handlar det om sociala sfärer, politiska och ekonomiska makrosammanhang, etiska normer, identitetskonstruktioner eller kulturella genrer? I främst Storbritannien har det utvecklats ett ställningskrig mellan cultural studies och en oklar blandning av kritisk teori och marxistisk politisk ekonomi. På många andra håll följer klyftorna andra linjer. Hur mycket kan och ska forskaren smutsa sina händer genom att gå ut i dagsaktuell debatt eller driva realpolitiska frågor? Här finns en forskningspolitisk dimension som rör hur vi förhåller oss till samverkan med det omgivande samhället, i samspelet mellan akademisk autonomi och finansieringsmöjligheter. För att återknyta till min nyssnämnda fråga gäller det också relationen mellan kritik och tradition. I Nietzsches efterföljd reses gång på gång röster som kräver ett radikalt utträde ur de existerande tankeformernas tvångströja, medan andra snarare ser emancipation som en dialektisk process av dröm och uppvaknande. För Grossberg och andra gäller det att ställa sig vid sidan av hela det moderna och finna en helt ny arkimedisk punkt som i ett slag kan krossa alla förkättrade illusioner. Inspirerad av Ricoeurs diskussion av debatten mellan Habermas och Gadamer kan man då påpeka att även sådana radikala gester har sin kulturhistoria som de ständigt hämtar näring ur, där exempelvis Nietzsche själv är ett led i tankerevolutionens tradition som själv är en integrerad aspekt av det moderna. Och man kan också utifrån kritisk teori understryka att kritik bara fungerar om den utvecklas immanent, d.v.s. uppspårar motsättningar i det bestående och griper fatt i dess kritiska och utopiska moment. Att söka rena externa oppositioner som ställer sig utanför är ofruktbart och kan alltför lätt utvecklas längs linjen från en asketisk purism till auktoritära och sekteristiska fundamentalismer. Moderniteten innefattar djupt problematiska tendenser som kräver radikal kritik, men den bär i sig också emancipatoriska förändringspotentialer som är värda att söka efter genom dialektiska kombinationer av misstankens skarpa kritik och förståelseinriktade värmeflöden.

Att kulturstudiernas grundbegrepp är omdiskuterade är ingen svaghet utan ett gott livstecken! Brott och broar kompletterar varandra, men dominerar samtidigt i var sina strömningar. För de radikala antipositionerna står brotten i centrum, förkastandet av hegemoniska strukturer

och inviten att börja på nytt. De syntetiserande traditionsutvecklarna lägger istället tonvikten vid broarna, de gemenskapande grundvalarna och samtalen över gränser. Jag tror att bägge behövs. Brottlinjen öppnar för genuint nya insikter och avskär ett självständigt tankerum som frigör nyskapande energi. Samtidigt drar den skarpa och tydliga gränser och kan i värsta fall urarta till puritansk och sekteristisk fundamentalism som tar avstånd från alla andra för att kunna renodla sin egen enda sanna väg. Brolinjen öppnar istället för möten och samverkan, men kan också riskera att köra fast i jolmig, konfliktängslig samförståndsdraft där motsättningar sopas under mattan. Jag hoppas att vi dessa dagar ska lyckas med att inte balansera eller finna någon ljum medelväg men däremot modigt pendla mellan kritik och utopi, kyla och värme, distans och närhet, distinktioner och bricolage, brytningar och brobyggen. Då kan de kritiskt konstruktiva konfrontationerna mellan olika perspektiv både blyxtbelysa maktordningarnas kalla komplexitet och samtidigt tända gnistor av hopp.